

Amsterdam is mijn thuis

AUTEUR THADDEUS MÜLLER FOTOGRAFIE THOMAS BOELAARS

Waar voelt iemand zich thuis? Aan de hand van de begrippen 'home-territory' en 'warme stad' wordt in dit artikel onderzocht op welke wijze thuisgevoel samenhangt met het publiek domein.

Dit artikel is gebaseerd op interviews uit mijn proefschrift 'De warme stad' (2002) over positieve vormen van betrokkenheid van stedelingen in het publiek domein. Met publiek domein wordt de openbare ruimte van de stad bedoeld waarin voornamelijk mensen aanwezig zijn die elkaar niet kennen. Doorgaans is dit het stadscentrum. Het begrip 'warme stad' lijkt te duiden op het gegeven dat de stad als geheel warm is, maar dat is niet het geval. De stad is afwisselend koud of warm afhankelijk van het type interacties dat iemand beleefd in het publiek domein. Ik heb 45 personen op semi-gestructureerde wijze geïnterviewd. De meerderheid behoort tot de leeftijdscategorie 25 tot 35 jaar en woont tussen de vijf en tien jaar in Amsterdam. Het aandeel mannen en vrouwen onder de respondenten is gelijk. Via hun verhalen ga ik na wanneer zij zich wel en wanneer zij zich niet thuis voelen in de stad en waarmee dat verband houdt.

Loflands 'home-territory'

Als we de stadssociologische literatuur in ogenschouw nemen, is het eigenlijk vreemd dat mijn informanten zich thuis voelen in het publiek domein. Het is juist de plek waar je op je hoede moet zijn, en waar het gedrag van vreemden moeilijk te voorspellen is. Deze zienswijze presenteert Lofland in 'A world of strangers' (1973). Om-

dat in het publiek domein voornamelijk vreemden aanwezig zijn, is het niet eenvoudig om een ander goed te beoordelen. Hierdoor kunnen zich pijnlijke en schaamtevolle situaties voordoen. Het publiek domein is volgens Lofland een gebied waarin de omgang getypeerd wordt door ongemak en onzekerheid. Niet echt een plek om je thuis te voelen dus.

Volgens mij heeft thuisgevoel te maken met herkenning, vertrouwen en zekerheid. Je voelt je thuis op een plek waar je op je gemak bent en waarmee je je kunt identificeren. Bij Lofland is thuisgevoel is onlosmakelijk verbonden aan privatiseren: een openbare ruimte wordt veranderd in een plek die meer afgeschermd is, zoals een 'home-territory'. Dit is een plek waar je vaak komt en waar je de meeste mensen kent. Een belangrijk kenmerk van een 'home-territory' is het exclusieve karakter: een territorium waarin een buitenstaander zich een indringer voelt. Je wordt er weggekeken en door de barman overgeslagen bij het opnemen van de bestelling.

Positieve betrokkenheid

Uit mijn onderzoek naar de warme stad kwam naar voren dat veel informanten zich thuis voelen op plekken in het publiek domein die geen uitsluitend of insluitend karakter hebben. Zij kwamen op vaste plekken in de stad, zoals een park, plein, café of club, en het merendeel van de mensen daar kenden ze niet. Loflands begrip 'home-territory' bleek niet van toepassing. Mijn informanten ge-

droegen zich ook anders. Voor het merendeel van mijn informanten had thuisgevoel in de openbare ruimte te maken met de aanwezigheid van onbekenden. Ze eigenden zich het publiek domein op een 'eigenaardige' symbolische manier toe. Zij transformeerden met hun gedrag de 'wereld van vreemden' in een plek waar ze zich thuis voelden. Dit thuisgevoel werd beleefd in grote delen van de

stad en niet alleen in een straat, op een plein of in een café. Een man (26): "Amsterdam is mijn thuis, geborgenheid (...). Het geldt voor dat deel van de stad waar ik mij het meeste ophoud: het centrum. Het heeft voor mij een hele goede klank. Ik associeer het echt met

**Positieve betrokkenheid
transformeert het publiek
domein in een 'thuis'.**

iets eigens, iets van mij, Amsterdam.”

In mijn proefschrift wordt thuisgevoel in verband gebracht met positieve betrokkenheid. Het ervaren thuisgevoel ontlent mijn informanten aan gedrag waarmee zij zich niet afsluiten voor de wereld van vreemden, maar zich er juist op verschillende manieren voor openstellen. Terloopse vormen van betrokkenheid zijn oogcontact, een opmerking tegen een vreemde of een kort gesprekje. Het publiek domein wordt een plek waar positieve gevoelens worden ervaren. Ze vinden het er plezierig, en ze gebruiken de vluchtige interacties om de wereld van vreemden te begrijpen en vertrouwd te maken. Mijn informanten vragen zich af waarom de ander zich op een bepaalde wijze gedraagt. Een vrouw (26): “Ik zag gister zo’n Turks meisje met een echt traditioneel hoofddoekje om, zo’n geborduurde. Maar daaronder had ze een joggingpak. (...) Die dan ook heel Nederlands praat. Dan denk ik: iemand durft wel met een joggingpak te lopen, maar het hoofddoekje blijft wel in stand. In hoeverre houdt iemand het hoofddoekje nog wel om? Ze is iemand in fases.”

Naast de vluchtige betekenisvolle interacties zijn er langdurige interacties. Bijvoorbeeld een gesprek over een recente politieke gebeurtenis, een persoonlijke kwestie of met een duidelijke erotische

lading. Deze gesprekken vinden niet ondanks maar juist dankzij het anonieme karakter plaats. Omdat de ander geen deel uitmaakt van het persoonlijke netwerk van de initiatiefnemer, blijven de consequenties van de informatieoverdracht beperkt. Sociale controle ontbreekt waardoor een persoon zich vrij kan uitspreken over intieme aangelegenheden. Een man (28): “Iedereen kent het verschijnsel dat hij bij een volkomen onbekende veel makkelijker zijn hebben en houden tentoonspreidt. Er zijn geen banden en dat kan vaak zeer opluchtend werken. (...) Daardoor zijn zulke toevallige ontmoetingen ook veel rijker dan je in eerste instantie denkt.”

Niet alleen door de contacten met vreemden krijgt het publiek domein een andere betekenis, maar ook door toevallige of geplande ontmoetingen met vrienden, kennissen en bekenden. Een voorbeeld hiervan zijn ‘bekende vreemden’: personen die je alleen kent vanuit het publiek domein. Deze personen worden vereenzelvigd met specifieke ruimtes en tijdstippen. Door deze herkenning raken mijn informanten vertrouwd met de stedelijke omgeving. Een vrouw (33) vindt oogcontact belangrijk: “Wat ik grappig vind, is dat er een moment van herkenning is. Maar je gaat elkaar niet groeten of gedag zeggen. Van: ‘Hé, jij woont hier. Jou heb ik vaker gezien.’ (...) Als ik zijn blik moet omschrijven. Heel open. Een blik die ‘dag’ zegt zonder dat je dag zegt.”

Samenzijn met bekenden en vrienden transformeert de stad in een plek van herkenning en vertrouwen. Dit gebeurt ook tijdens toevallige ontmoetingen. Een vrouw loopt met drie vriendinnen op de Uitmarkt en komt toevallig een vriend tegen, die een tijdje met ze optrekt: “Dat vind ik hele leuke momenten. Ik voel me heel rijk in de stad. (...) Wat ik heel prettig vind, is dat je een bepaald soort intimiteit met mensen hebt. Je komt mekaar tegen en je bent een tijd samen. Maar zonder verplichtingen. Wat ik heel prettig vind is die houding van: ‘We zien wel of we elkaar vanavond zien, maar het maakt allemaal niet uit als het niet gebeurt.’”

Daarnaast zijn er activiteiten die plaatsvinden in het publiek domein die bestaan uit een aaneenschakeling van uiteenlopende vormen van stedelijke warmte. Een voorbeeld van deze ‘heerlijke dag’-ervaring is die van de solitaire stad. Een man (30): “Ik heb eens in de veertien dagen een atv-dag. Ik denk dat dat het beste voorbeeld is van een heerlijke dag. Dan ga ik de stad in, doe ik mijn rugzakje op, neem ik een boek mee, of een krantje. Ik ga een kopje koffie drinken, bij de Prins bijvoorbeeld. (...) Zo’n dag die ik helemaal voor mezelf heb, dat is een heerlijkheid. Die gebruik ik voornamelijk voor lanterfanten en daar voel ik me erg prettig bij.”

Door de verschillende vormen van positieve betrokkenheid beklijft de warme stad voor een langere periode, en heeft iemand ook het gevoel dat de stad zijn of haar stad is: een plek waar iemand zich thuis voelt. De stad is niet een absoluut gegeven, maar het gevolg van wat ik stedelijke socialisatie heb genoemd: het leren kennen van de stad via eigen ervaringen, media en stadsgidsen: personen die al langer in de stad wonen en veel weten van het stedelijke leven. Maar de stad kennen betekent niet direct dat je je er overal thuis voelt. De stad is ook een plek van afstand, onbegrip en discriminatie. Aan de hand van de begrippen distinctiedrang, cultuur en uitsluiting ga ik hier verder op in.

Distinctiedrang

Hoe verder het stedelijke socialisatieproces is gevorderd, des te meer differentiatie er plaatsvindt in stadsplekken waar men zich wel en niet thuis voelt. Dit hangt samen met de wijze waarop personen de gebruikers van een ruimte categoriseren. In het publiek

domein presenteren personen zich op een bepaalde manier en brengen daarmee voorkeuren, smaken en waarden tot uitdrukking die ze gebruiken om zich te onderscheiden van anderen. Als gevolg hiervan worden stedelingen dagelijks geconfronteerd met groepen gebruikers waar ze zich al dan niet mee verbonden voelen. Een vrouw (26): "Het Leidseplein bij de Stadsschouwburg, dat vind ik wel weer Amsterdam. En daar bij de Melkweg. Maar de andere kant op, met al die steegjes en die restaurantjes. Dat heeft niet veel met Amsterdam te maken. (...) Daar zitten de toeristen die met hun familie op vakantie zijn. Met hun gezinnen en kinderen, die daar wat gaan eten. Die vind ik niet interessant."

Door de aanwezigheid van verschillende leefstijlen bestaat de stad uit een divers geheel van plekken waar iemand zich meer of minder thuis voelt. De wens

zich te onderscheiden van anderen in het publiek domein lijkt op het eerste gezicht op het creëren van een 'home-territory', maar bij nader inzien zijn de uitsluitingsmechanismen zachter. Of het nu gaat om de Melkweg, de Balie of de Heinekenhoek, de meerderheid van de aanwezigen zijn doorgaans onbekenden voor elkaar. Ze delen weliswaar een leefstijl, maar sluiten niet bewust anderen uit. Gadet spreekt in dit verband van parochialisering van de openbare

ruimte om de verschillende leefstijlen of groepen in de stad te duiden. Het is de vraag of dit ten koste gaat van het publiek domein of dat het er juist aan ten goede komt. Hajer en Reijndorp zijn van mening dat parochialisering hoort bij een stad die gekenmerkt wordt door een veelheid aan leefstijlen en dat hierdoor 'contact' met 'anderen' mogelijk wordt.

Er is een verband tussen je thuis voelen in het publiek domein en cultuur.

Cultuur

De mogelijkheid om je ergens thuis te voelen hangt ook samen met cultuur: het geheel van normen en waarden dat ons denken en doen bepaalt. Met behulp van het werk van Hall begrijpen we het verband tussen je thuis voelen in het publiek domein en cultuur. Noord-Amerikanen voelen zich bijvoorbeeld eerder ongemakkelijk bij lichamelijke aanraking dan 'Arabieren'. In dit

verband is het van belang om aan te geven dat Nederlanders volgens Angelsaksisch perspectief gemakkelijk de privacygrenzen van anderen schenden. Diverse auteurs wijzen op 'onbeschaafd' gedrag, zoals duwen in een rij of in een menigte en lang aanhouden van oogcontact.

Het lijkt er op dat de door mij omschreven positieve vormen van betrokkenheid kenmerkend zijn voor de 'ruwe' Nederlandse om-

gangsvorm. Het is mogelijk dat personen uit andere culturen de interacties in het publiek domein van Nederlandse steden anders ervaren. Tijdens een lezing aan vrouwelijke expats vertelde ik over een man die terloops iets zei tegen iemand die een haring at: "lekker zo'n haring." De vrouwen herkenden dat, want ze hadden dat ook meegemaakt. Ze gaven echter een totaal andere betekenis aan dit type opmerkingen. Ze dachten dat het negatief bedoeld was, als een standje, omdat ze in het openbaar aan het eten waren, en ze voelden zich er ongemakkelijk onder.

Gelijkheid en uitsluiting

Idealiter is iedereen gelijk in het publiek domein. Goffmans term 'beleefde onoplettendheid' is daarbij toepasselijk. Het is bij uitstek de publieke interactievorm die hoort bij een democratie. Goffman gebruikt dit begrip om aan te geven hoe onbekenden met elkaar omgaan. Ze bewaren een bepaalde afstand waarmee ze elkaars privacy respecteren.

Diverse studies bewijzen echter dat niet iedereen even gelijk is en met dezelfde égard behandeld wordt. Literatuur over het publiek domein en de positie van vrouwen daarin, zoals de studie van Gardner, maakt duidelijk dat vrouwen delen van het publiek domein vermijden, omdat zij daar lastig worden gevallen. Volgens Essed krijgen slachtoffers van alledaags racisme het gevoel dat ze ongewenst zijn, en kunnen ze niet onbevungen het publiek domein betreden. Een derde voorbeeld van uitsluiting wijst op de historische bepaaldheid van interactievormen in het publiek domein en komt uit Bermans 'All that is solid melts into air' (1982). Op de Nevski Prospekt, de grote boulevard van Sint-Petersburg, lopen een ambtenaar en een officier in elkaars richting. In het geval van beleefde onoplettendheid zouden beiden vrij baan voor elkaar moeten maken. Maar niet in het tsaristische Rusland van rond 1900. De officier gaat ervan uit dat de ambtenaar voor hem uit de weg zal gaan, maar de ambtenaar is bevungen door het revolutionaire elan van die jaren. Hij weigert opzij te gaan en loopt tegen de officier aan. Jammer genoeg wordt zijn moed niet beloond, en wordt hij met ferme duw in de modder van de Nevski Prospekt gegooid. Zo blijkt dat wat we als triviaal beschouwen – beleefde onoplettendheid – in feite onlosmakelijk verbonden is met een in- en democratische samenleving waarin iedereen gelijk is en gelijke toegang heeft tot het publiek domein.

Tot slot zal ik ingaan op de vraag of verschillende vormen van thuis voelen in het publiek domein – 'home-territory' en de 'warme stad' – deel uitmaken van twee verschillende vormen van stedelijkheid.

Het privatiseren à la Lofland, zoals in het geval van een 'home-territory', en de door mij beschreven vormen van positieve betrokkenheid zijn twee manieren om je thuis te voelen in het publiek domein. Het lijkt erop dat de 'warme stad' een moderne strategie van thuis voelen is, die hoort bij een samenleving met minder vaste sociale kaders dan in een buurtgemeenschap, religieuze instelling, vakbond of stamkroeg. De samenleving is vluchtiger en mobieler geworden. De strategie van de 'home-territory' lijkt te horen bij een stabiele samenleving met meer collectieve gedragspatronen, waardoor het relatief eenvoudig is om voldoende tijd te spenderen in een ruimte om deze te transformeren in een 'home-territory'. De identiteit die hierbij hoort heeft een ander karakter, duidelijker omljnd en verbonden aan een vaste plek en een vaste groep bekenden en vrienden. Mijn informanten hebben meer een zoekende, onvaste identiteit. Een mogelijke verklarende factor is hun levensfase: de meesten zijn

tussen de 25 en 35 jaar, alleenstaand of samenwonend en zonder kinderen. De veranderlijke diversiteit van het publiek domein is juist een voedingsbodem om inhoud te geven aan hun identiteit. Het is de vraag of de warme stad vroeger een ondergeschikte rol speelde. Ik twijfel daaraan. Ik denk eerder dat er door het dominante negatieve perspectief op steden en het publiek domein geen oog was voor de warme stad. Sociologen hadden weinig instrumentarium om vluchtig gedrag in het publiek domein te onderzoeken. Sociaal gedrag had betrekking op instituten zoals de familie, werk en kerk. Maar de tijden zijn veranderd. Niet alleen hebben instituten een andere betekenis gekregen, ook de stadsbevolking is flink veranderd. Door deze veranderingen krijgt het gebruik van het publiek domein een ander karakter, en is de warme stad zichtbaarder geworden voor degenen die de stad bestuderen.

Thaddeus Müller (T.Mueller@cie.nl) is stadssocioloog en werkzaam als senior onderzoeker en adviseur bij Architecten Cie.

Literatuurlijstselectie

- Berman, M. (1982) *All that is solid melts into air: the experience of modernity*. New York: Simon & Schuster.
- Essed, P. (1984) *Alledaagse racisme*. Baarn/Den Haag: Ambo/Novib.
- Gadet, J. (1999) *Publieke ruimte, parochiale plekken en passantenopenbaarheid: jonge alleenwonende Amsterdammers over stedelijkheid*. Amsterdam: Spruijt.
- Gardner, C. B. (1995) *Passing by: gender and public harassment*. Berkeley: University of California Press.
- Goffman, E. (1963) *Behavior in public places. Notes on the social organization of gatherings*. New York: The Free Press.
- Hajer, M. & A. Reijndorp (2001) *Op zoek naar nieuw publiek domein: analyse en strategie*. Rotterdam: NAi Uitgevers Rotterdam.
- Hall, E.T. (1966) *The hidden dimension: man's use of space in public and private*. New York: Anchor Books.
- Lofland, L. H. (1973) *A world of strangers: order and action in urban public space*. Prospect Heights, Illinois: Waveland Press.
- Müller, T. (2002) *De warme stad. Betrokkenheid bij het publieke domein*. Utrecht: Jan van Arkel.
- Phillips, D. (1985) *De naakte Nederlander. Kritische overpeinzingen*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.